

BÖLÜM 1

I- TARİH BOYUNCA MARDİN

1-İSİMLERİ, COĞRAFİK ve İKLİMSEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Tarih Boyunca Mardin’e Verilen Adlar ve Kökenleri

Mardin, tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, bu zengin geçmişini adlarına da yansıtmış bir şehirdir. Şehrin ismi, antik dönemlerden günümüze değin çeşitli şekillerde anılmış ve bu isimler, bölgenin kültürel ve dilsel çeşitliliğinin birer aynası olmuştur.

Antik Dönem ve Erken Yazılı Kaynaklar

Mardin’in adı, yazılı kaynaklarda ilk kez **Asur Krallığı** döneminde karşımıza çıkar. Asur krallarından I. Adadnirari (M.Ö. 1305-1274) ve oğlu I. Salmanasar (M.Ö. 1274-1244) ile ilgili kitabelerde, günümüzdeki **Tur Abdin** bölgesini kapsayan mıntıka, “**Kaşıari Dağları**” olarak anılmaktadır. Bu isme, sonraki Asur metinlerinde de sıkça rastlanmaktadır.¹

Çivi yazılı tabletlerde, daha sonra ise Roma ve Bizans müelliflerinin eserlerinde karşılaşılan “**Izala**” coğrafi adı, Tur Abdin’in güney yamaçlarını, Mardin civarını ve muhtemelen de Mardin Dağı’nı tanımlamak için kullanılmış özel bir terim olarak kabul edilmektedir. Süryani metinlerinde “**Izela**”, Arapça eserlerde ise “**Cebel al-Izal**” şeklinde telaffuz edilen bu tabir, bölgenin antik çağlardaki yerleşimine işaret etmektedir.

Mardin’den doğrudan doğruya bahseden ilk müelliflerden biri, M.S. IV. yüzyıl Roma tarihçilerinden **Antakyalı Ammianus Marcellinus**’tur. Marcellinus, Diyarbakır-Nusaybin yolunun Izala Dağı üzerinden, **Maride** ve **Lorne** kaleleri yakınından geçtiğini kaydetmiştir.²

İsim Kökenine Dair Rivayetler ve Etimolojik Yaklaşımlar

Mardin kelimesinin kökenine dair çeşitli rivayetler ve etimolojik yaklaşımlar bulunmaktadır:

- **Mardeler Kavmiyle İlişkilendirme:** J.A. Dupre ve J. Von Hammer gibi araştırmacılar, Mardin kelimesinin savaşçı bir kavim olan **Mardeler** ile ilgili olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu rivayete göre, Mardeler, İran hükümdarlarından Ardeşir (226-241) tarafından bu bölgeye yerleştirilmiştir. Şehir ve kavim isimleri arasındaki benzerlik ile Mazıdağı yöresinde yaşayan Yezidilerin eski bir İran geleneği olan şerre (kötülüğe) ibadet etmeleri, Mardeler'in buraya yerleştirildiğine dair bir kanıt olarak sunulsa da, C. Ritter bu ifade tarzına şüpheyile yaklaşmaktadır.³
- **Vakidi'nin Rivayeti ("Mete-Din"):** Vakidi'ye göre, **Din** adında İranlı bir zahid, Mardin'in bulunduğu dağın tepesine yerleşerek ibadetle vakit geçirmiştir. Zamanla şöhretinin Horasan ve Doğu'nun diğer ülkelerine yayılması üzerine, Heraklius tarafından gönderilen bir kumandanın zahidle dostluk kurup daha sonra onu öldürdüğü; bu yere bir kale inşa ettirdiği, sonrasında ise kızının da karşısına bir kale yaptırdığı rivayet edilir. "Din" öldü anlamına gelen Arapça "**Mete-Din**" kelimesinden Mardin adının türediği bu halk rivayeti, Mardin ve Kal'ıt Mara kalelerinin birlikte kurulduğu yönündeki enteresan bir detayı da barındırır.
- **Şehzade Rivayeti:** Aktarılan diğer bir rivayette ise, İran hükümdarlarından birinin hasta olan oğlunu, doktorların önerisi üzerine hava değişimi için buraya getirip yerleştirdiği ve bu yerden ilham alarak hasta şehzadenin adıyla **Mardin** denildiği belirtilir.

Farklı Dillerdeki Yazılışlar ve Selçuklu Etkisi

M.S. VII. yüzyılda İmparator Mauricius (582-602) devrinin tarihçileri Theophylact Simocatta, Procopius ve aynı devir coğrafyacısı Georgius Cyprius başta olmak üzere, Mardin adının tarihteki gelişimi için benzer ifadeler kullanmışlardır. Bu kaynakların dışında:

- **Ermenice** kaynaklarda şehrin ismi "**Merdin**" olarak geçmektedir.
- **Süryanice** kaynaklarında ise "**Merdo**", "**Merdi**", "**Marda**" ve "**Mardin**" okunuşlarına rastlanır. Süryani imla farklılıklarının bu

kelimenin belirli, belirsiz ve çoğul şekillerindeki ayrılıklarından kaynaklandığı ifade edilmektedir.

- **Arap** kaynaklarında ise şehir “**Merdin**” olarak anılır.

Selçuklu Türkleri bu şehri fethettiklerinde, Bizanslıların “**Mardie**”, Süryani ve Arapların “**Merdin**” isminin yerine kendi dillerine uygun olarak “**Mardin**” demişlerdir.⁴

1.2. Mardin İlinin Coğrafi ve İklimsel Özellikleri

Mardin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin önemli illerinden biri olup, coğrafi konumu ve iklim yapısıyla dikkat çeker.

Coğrafi Yapı ve Jeolojik Özellikler

Mardin, **8891 km²** yüzölçümüne sahiptir ve 36° 55’ - 38° 51’ kuzey enlemleri ile 39° 56’ - 42° 54’ doğu boylamları arasında yer alır. İl topraklarının yaklaşık yüzde 48’ini kaplayan dağlar, doğu-batı istikametinde uzanır ve ovoiden ortalama **600 metre** yükseklikte geniş bir kütle oluşturur. Yükselti bazı kesimlerde **1000 metrenin üzerine çıkarak** 1082 metreye ulaşır. Bu dağlar genellikle çıplak bir görünüme sahiptir.

Jeolojik yapısı incelendiğinde, dağların büyük bölümünün **kalkerli** (kireçtaşı) yapıda olduğu görülür. Bu kalkerli yapı, çatlaklar ve yarıkların oluşmasına neden olmuştur. Yüzey suları bu çatlaklardan yer altına çekilmekte ve ovalara yakın platolarda tekrar yüzeye çıkmaktadır. Killi ve kireçli yapıya sahip topraklarda, özellikle Mardin, Mazıdağı, Derik, Midyat, Savur ve Nusaybin’in yüksek kesimlerinde **meşe ağaçlarına** rastlanmaktadır. Dağların kalkerli kesimleri, zamanla aşınarak geniş **platolara** dönüşmüştür. Bu platoların yer yer yüzeye çıkan lavlarla kaplı olduğu görülür.

Mardin’in akarsu sistemleri açısından zengin olduğu söylenemese de, **Gümüş Çayı, Çağçağ Suyu ve Savur Çayı** gibi önemli akarsuları bulunmaktadır. Ayrıca **Seyhan Deresi** ve **Yeşilli Gülizar Deresi** de il sınırları içinde yer alır. Bölgenin genel hidrolojik yapısında, **Dicle** ve **Fırat** nehirlerinin kolları il topraklarında doğal koridorlar oluşturmuştur. Mardin, özellikle **Dicle Vadisi** ile çevrili olup, **Kızıltepe, Mardin ve Nusaybin Ovaları** tarımsal açıdan büyük öneme sahiptir.

İklim Yapısı ve Mikroiklim Özellikleri

Mardin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin genel iklim özelliklerini yansıtırken, kendine özgü mikroiklimsel farklılıklar da gösterir. Bölgede hem **karasal iklim** hem de **Akdeniz iklimi** türü etkili olmaktadır. Doğusu daha çok karasal iklimin, batısı ise Akdeniz ikliminin etkisi altındadır.

Yıllık yağış miktarı kuzeyden güneye doğru azalma eğilimindedir. Toros Dağları'nın dış eteklerinde ve yüksek yerlerde yıllık ortalama yağış **1.200-1.300 mm** iken, alçak bölgelerde bu miktar **300 mm'ye kadar düşebilmektedir**. Bölgede ortalama buharlaşma **1500-2500 mm** arasında değişirken, yıllık ortalama sıcaklık **12°-18°C** civarındadır. Nem oranı yaz ve kış ayları arasında büyük farklılıklar gösterir; yıllık ortalama nem oranı %42 (Şırnak) ile %65 (Savur) arasında değişebilir. Yaz aylarıyla sınırlı kalmayan, hatta nadiren 10 aya kadar çıkabilen uzun ve kurak bir dönem yaşanmaktadır. Bölgede en sıcak ay Ağustos, en soğuk ay ise Ocak'tır.

Mardin'in iklimi üzerinde kuzeydeki yüksek dağların etkisi belirgindir. Kış döneminde oluşan yüksek basınç alanları, kış aylarının oldukça soğuk geçmesine yol açar. Bir yandan güneyinde çöl ikliminin etkisi altında olması, diğer yandan kuzeyindeki yüksek dağların serin hava kütlelerinin bölgeye girişini engellemesi nedeniyle, Mardin'in kuzeyinde yazlar çok sıcak geçmekte ve karasal iklimin tipik özellikleri gözlenmektedir. Ancak, **Derik, Nusaybin ve Savur** ilçelerinde **pamuk, fındık ve zeytin** gibi ürünlerin yetişmesi, yörede **mikroiklim** özelliklerinin hüküm sürdüğünü açıkça göstermektedir. Bu durum, Mardin'in coğrafi çeşitliliğinin bir yansımasıdır.¹

1 Bölümde kullanılan kaynak. Göyünç, Nejat. (1991). XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi-Sa.13. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.